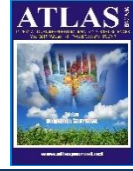

ATLAS INTERNATIONAL REFERRED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date: 16.05.2018

Published Date: 27.07.2018

2018 / July

Vol 4, Issue:10

Pp:716-725

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

YEREL DEMOKRASİNİN GELİŞİMİNDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ROLÜ: ŞANLIURFA İLİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN THE DEVELOPMENT OF LOCAL DEMOCRACY: AN ANALYSIS ON THE PROVINCE OF SANLIURFA

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK

Harran Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi, abduhcelik99@yahoo.com, Şanlıurfa, Türkiye

Arş. Gör. Ömer Faruk BİLBAY

Harran Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi, farukbilbay@gmail.com, Şanlıurfa, Türkiye

Arş. Gör. Ali Burak AKSUNGUR

Harran Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi, aliburakaksungur@harran.edu.tr, Şanlıurfa, Türkiye

ÖZET

1980'li yıllardan itibaren yerelleşme kavramı, siyasi ve ekonomik anlamda değişimin ana faktörü olarak görülmeye başlanmıştır. Yerelleşmeyi savunanlar hizmet sunumunda etkinlik, verimlilik, halkın yönetime aktif katılımı ve yöneticilerin halkın şikâyet ve önerilerini daha çok dikkate alacağı iddiasıyla bu kavramın önemine vurgu yapmışlardır. Bu dönemin devamında ise kamu yönetimi alanında yeni bir paradigmanın ortaya çıkması ve toplumun sivil anlamda örgütlenme çabalarının artmasıyla merkezileşmiş, bürokratik, hiyerarşik ve kurallara bağlı yönetim anlayışı yerini daha demokratik, katılımcı, şeffaf ve esnek olduğu ileri sürülen "yeni kamu yönetimi" anlayışına bırakmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda birçok ülkenin karar alma süreçlerinde reformlara gidilmiş ve yerelleşmenin etkin hale getirilme sürecine sivil toplum örgütleri dâhil olmuştur. Sivil toplum örgütlerinin gelişmesiyle birlikte yerelleşme ve yerel demokrasinin yaygınlaşması, ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre etkinlik ve verimlilik anlayışlarının yanı sıra sosyal ve ekonomik gelişime katkı sağlayacaktır. Bu noktada bu çalışmanın amacı yerel demokrasinin gelişiminde sivil toplum örgütlerinin rolünü Şanlıurfa ili özelinde incelemektir. Çalışma kapsamında Şanlıurfa ilinde bulunan sivil toplum örgütlerinin temsilcileriyle çalışmaya ilişkin görüşmeler yapılarak yerel demokrasinin gelişimi noktasında sorular yöneltilecektir. Elde edilen veriler analiz edilerek çalışmaya aktarılacaktır. Çalışma Şanlıurfa ilinde faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin yerel demokrasiye katkısının ortaya konulması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerelleşme, Yerel demokrasi, Sivil Toplum Örgütleri

ABSTRACT

Since the 1980s, the concept of decentralization has begun to be seen as the main factor of political and economic change. Advocates of decentralization have emphasized the importance of this concept in service delivery in terms of activity, efficiency, active involvement of people in governance, and managers claiming that the public will pay more attention to complaints and suggestions. The continuation of this period has left the concept of centralized, bureaucratic, hierarchical and rule-based management as a new paradigm in the field of public administration with the increase of the efforts of this society to organize in a civil sense, to the "new public administration" concept which is claimed to be more democratic, participatory, transparent and flexible. As a result of these developments, reforms have taken place in the decision-making processes of many countries and non-governmental organizations have been involved in the process of making localization effective. Along with the development of non-governmental organizations, localization and wide spread local democracy will contribute to social and economic development as well as understanding of efficiency and productivity according to the conditions in the country. At this point, the aim of this study is to explore the role of non-governmental organizations in the development of local democracy in the province of Sanliurfa. Within the scope of the study, interviews with representatives of non-governmental organizations in the province of Sanliurfa will be conducted and questions will be asked at the point of development of the local democracy. The obtained data will be analyzed and transferred to the study. The study is important in terms of putting the local democracy contribution of non-governmental organizations operating in Sanliurfa.

Keywords: Decentralization, Local Democracy, Non-governmental Organizations

1. GİRİŞ

Günümüz kamu yönetiminin temel unsurlarından biri olarak görülen yerel yönetimler, tarihsel süreçte bir takım sosyal dinamikler doğrultusunda mevcut konumuna ulaşmıştır. Yeri geldiğinde “polis-devlet”, yeri geldiğinde “ulus-devlet” olan toplumsal yapılar genel-geçer bir görünüme bürünmemiş, birçok farklı yönetim şekli ortaya çıkmıştır. Bu yönetim şekilleri içerisinde ise “yerel yönetim” birimleri hemen hemen her toplum ve devlet yapılanması içerisinde kendisine yer edinmiştir. Merkezi yönetimden ayrı şekilde tüm sistemlerde yerel yönetimlere dair öğeler yer almıştır. Gündemdeki yerini koruyan “desantralizasyon” düşüncesi yerel yönetimlerin özerkliği, yeni kamu yönetimi anlayışı ve yönetim ilkeleri üzerine kurulmuştur.

Yunan kent devletinden feodaliteye, buradan burjuvaziye ve burjuvaziden ulus-devlete giden yolda yerelleşme, Batı'nın idare geleneği içerisinde her daim var olmuştur. Bu tarihsel niteliğini uzunca bir süre koruyan Batı'da 1929 Ekonomik Buhan'ından sonra uygulamaya koyulan Keynesyen politikaların bir süre sonra merkezi bürokraside balon etkisi meydana getirmesi devletçi politikaların değiştirilmesine sebep olmuş, 1970'li yılların sonuna gelindiğinde yeniden “liberalleşme” hız kazanmıştır. Liberalleşme akımları doğal olarak siyasal sistemler üzerinde de etkisi göstermiş, ilerleyen yıllarda yerel yönetimlere dair düzenlemeler yapılmıştır. Yoğun olarak tartışılan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa Birliği'ne üye ve üye olmak isteyen ülkelere yerel özerkliği öğütlemiştir. Günümüz modern devletlerinin vatandaşları, küresel birer varlık hâline dönüşmüşler, çağın kitle iletişim araçları vasıtasıyla merkez “yerel” olmuş, yerel ise “merkez” olmuştur. Siyasi çıkarların yerine getirilmesi, iktidar gücüne ulaşılabilmesi için yerelin gönlünü kazanmak ise merkezin en asli görevi hâline gelmiştir.

Yoğun nüfus artışı ile birlikte hız kazanan kentleşme olgusu da yerel yönetimler üzerine büyük bir sorumluluk yüklemiştir. Kamu hizmetlerinin tamamının başkentlerden yürütülmesi olanağı geçmişte olmadığı gibi günümüz siyasal arenasında da geçerliliği kabul edilen bir durum değildir. Bunun nedeni hizmetlerin verimliliği ve etkinliğinin tek bir merkezden sağlanamaması, ayrıca demokratik siyasi değerlerin gelişimi ve halkın kamusal kararlara karşı ilgisi tekil ve geniş bir alanı kapsayan merkezi idare vasıtasıyla oluşturulamamasıdır. Bu doğrultuda yerel şartların farklılığı, mekânsal uzaklık, halkın yönetime katılması ve halka daha iyi hizmet sunma gibi sorun ve ihtiyaçlar yerel yönetimleri ortaya çıkarmıştır (Eryılmaz, 2012:171). Bu noktada yerel yönetimler halkın ihtiyaçlarının en kolay ve etkin yoldan karşılanabilmesi için işlev görmektedirler.

Yerel yönetimlere verilen önemin temelinde halkın kendi kendini yönetmesine imkân sağlayabilmesi yatmaktadır. Merkezi idareden yerel birimlere aktarılan yetkiler, yereldeki sivil alanın genişletilmesine yardımcı olmaktadır. Halkın isteklerini dikkate alan bir yerel yönetim birimi, elde ettiği yetkiler neticesinde yerel demokrasinin gerçekleştirilmesinde ana güç niteliğine sahip olmaktadır (Şahin, 2017: 219-220).

Yerel yönetimlerden destek alan yerel demokrasi anlayışının geliştirilmesinde ise bir takım aracı kişi/grup veya kurumlara rol düşmektedir. Sivil toplum örgütleri olarak isimlendirilen bu kesim yerel yönetim ve demokrasi arasındaki ilişkinin tamamlayıcı ve yardımcı unsuru olarak alana dâhil olmaktadır.

Genel çerçevesi bu şekilde çizilen çalışmada yerel demokrasi ve sivil toplumun kavramsal açıdan değerlendirilmesinin ardından çeşitli sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile yapılan mülakatlardan elde edilen sonuçlar analiz edilerek Şanlıurfa ilinde faaliyet gösterilen sivil toplum örgütlerinin yerel demokrasiye olan katkısı incelenecektir.

2. YEREL DEMOKRASİ

Demokrasi genel olarak hükümet etme, yönetim, siyasal düzeyde eşitlik ve kendi kurallarını oluşturabilen vatandaş öğelerine odaklanana bir kavramdır (Parlak ve Ökmen, 2016: 46). Demokrasinin dönüşüm sürecinde ise nüfusun görece az olduğu dönemler, dolaysız demokrasinin geçerli olduğu dönemlerdir. Artan nüfus sonrasında karmaşık ve yoğun hâle gelen günümüz toplumlarında doğrudan demokrasi, işlevsiz hâle gelmiştir. Bu nedenle temsili demokrasinin çıkar yol olduğu görülmüştür. Ancak yönetim anlayışında meydana gelen değişim temsili demokrasinin “oy ver

ve izle” düşüncesini yetersiz kılmıştır. Temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş bu noktada hız kazanmıştır (Öner, 2001: 52).

Demokrasi düşüncesinin temsilden katılımcılığa ilerlediği bu yeni dönemde demokrasi ve yerel kelimeleri sık sık bir arada anılmaya başlamıştır. Demokrasinin yerel ölçekte ve katılımcı boyutuyla geliştirilebilmesi için halkın yönetime katılma imkânlarına sahip olması büyük önem taşımıştır. Halkın farklı kesimlerinin yönetimi etkileyebilme gücüne sahip olması da demokrasi kavramının taşıdığı özelliklerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan gönüllü kuruluşlar aracılığıyla doğrudan veya dolaylı olarak yerel birimlerin karar alma mekanizmalarına katılım yerel demokrasinin bir gerekliliği hâline gelmiştir (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 455-456).

Gönüllü katılım,yeni kamu yönetimi anlayışı ve yerel demokrasinin vazgeçilmez bir uygulamasıdır. Karar alma mekanizmalarına dâhil olma fırsatı yakalayan kişi/grup veya kurumlar, gönüllü katılım ile birlikte kararın uygulanma aşamasına da katılabilmektedirler. Eğitim, sağlık, kültür, spor, sosyal hizmet ve dezavantajlı gruplara yönelik faaliyetlere gönüllü katılım yerelde dayanışma ortamının gelişimine fayda sağlamakta, katılımı artırarak yerel demokrasinin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Şahin, 2017: 143).

Yerel yönetimler, halka yakın konumda olmaları nedeniyle demokrasi ilkesinin uygulanabileceği en elverişli birimlerdir. Bu açıdan kentlerde daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşma olanağı da yerel birimler vasıtasıyla elde edilebilmektedir. Bu noktada devlet ve demokrasinin bileşiminde bulunan “ideal kent” düşüncesini gerçekleştirmenin yolu vatandaşın yönetim işine katılmasından geçmektedir. Kentin esas sahibi olan vatandaşlar, ihtiyaçlarını merkezi veya yerel yönetim birimlerine ulaştırıp geri dönüş alabildikleri ölçüde kenti, kendi yaşamlarının bir parçası hâline getirebileceklerdir (Bumin, 2013: 170).Aksi durumda ise kentin fiziksel mekân olma dışında bir özelliği bulunmayacaktır.Yerelyönetimler, temsil ve katılım imkânının olduğu, hak ve özgürlüklerin çoğulcu, şeffaf ve hukuki temele dayandığı demokratik bir düzenin oluşturulabilmesi için ana güç özelliği taşımaktadır (Parlak ve Ökmen, 2016: 47). İçerdikleri bu nitelikler dolayısıyla yerel yönetim ve demokrasi kavramları sıklıkla bir araya getirilerek yerel demokrasiye atıfta bulunmaktadır.

3. SİVİL TOPLUM

Batı literatüründe “civilsociety” kavramına karşılık gelen sivil toplum, içerdiği “sivil” kelimesine bakılarak askeri alanın dışında kalan alan olarak düşünülebilmektedir. Kavram bunu çağırırsa bile burada “sivil”den anlaşılması gerekenin “medeni” veya “şehir adabı” olduğu belirtilmektedir (Mardin, 1990: 9).Sivil toplum, “toplumsal ihtiyaçların giderilebildiği bir alan”, “devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı konumunda olan bir yapı”, “siyasal iktidarın tabana yayılmasına yardımcı olan bir olgu” gibi çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir (Tuncel, 2011: 14-17).

Söz konusu tanımlarda devletin dışındaki alanı ifade eden sivil toplum, bu açıdan merkezi idare ve yerel yönetim birimleri bu alanın dışında yer almaktadır (Şahin, 2017: 220). Sivil toplum, birey ile devlet arasında bir araç olarak görülmekte, gönüllülük esasının geçerli olduğu, kamusal alanda faaliyet gösteren sosyal örgütlenmeler ise sivil toplum örgütleri olarak adlandırılmaktadır (Aslan, 2010: 360).

Geleneksel kamu yönetimi anlayışından yeni kamu yönetimi anlayışına gidilen süreçte daha etkin, hesap verebilir ve katılıma imkân veren karar alma mekanizmaları oluşturma ihtiyacı doğmuştur. Bu doğrultuda yerel yönetim birimlerinin karar alma aşamasına sendikalar, noterler, meslek kuruluşları, üniversiteler, kent konseyleri, kamu kurumlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri, siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri vb. farklı kişi/grup veya kurumlar dâhil edilmiştir (Şahin, 2017: 142).

Sivil toplum, demokrasi üzerinde toplumun farklı kesimlerinin temsil edilebildiği düzeyde etkili olabilmektedir. Tanım gereğince demokrasinin varlığı, farklı gruplardan insanların farklı talep ve isteklerine cevap verilebildiği veya bunları ifade etme ortamının bulunduğu toplumlarda geçerli olmaktadır. Bu açıdan hizmete ve insana en yakın olan yerel birimler ile sivil toplum arasında kurulacak ilişki yerel demokrasinin uygulanabileceği bir ortam hazırlanmasına yardımcı olacaktır.

4. YEREL DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Demokrasinin tarihsel temelleri yerel manada yönetim işlevinin gerçekleştirildiği birimlerde yatmaktadır. Kurumsallaşma sürecinde demokrasi ve yerel yönetimler arasında güçlü bir ilişki

kurulmuştur. Yerelin ve yerel birimlerin olmadığı bir demokrasi düşüncesi tarihte var olmamıştır (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 453). Vatandaşa en yakın idari birimler olarak nitelenen yerel yönetimler, işsizlik, kırsal göç, çevre kirliliği vb. birçok toplumsal sorunun çözümüne de en yakın birimler hâline gelmiştir. “Demokratik terbiye kuruluşları” olarak nitelendirilen yerel yönetim birimleri, yerel demokrasinin geliştirilmesinde büyük önem taşımış; yerel halk, kendisini ilgilendiren konularda karar alma süreçlerine katılım imkânını yerel yönetim birimlerinde bulabilmiştir (Tortop vd., 2006: 64-65). Bu açıdan yerel demokrasi bilincinin ve sivil toplum ruhunun oluşumu, yerel yönetim birimleriyle mümkün hâle gelmiştir.

Batı’da, Feodal dönemde, yerel birimler, özerklik sıfatı taşımalarına rağmen Osmanlı’da idari sistemin bir parçası olarak örgütlenmiştir. Batı’da ekonomik gücü elinde toplayan burjuva sınıfı, yerel birimlerle iş birliği içerisinde faaliyet göstermiş, yerel birimlerin desteğinin yitirildiği anda ise feodaldan kapital döneme geçiş başlamıştır (Parlak ve Ökmen, 2016: 179). Bu açıdan Batı’da yerel birimlerin özerkliği ve burjuvanın ticarete etkin konumu ile el ele gitmiştir.

Türkiye’de sivil toplumun geçmişteki izleri Osmanlı’nın vakıf sistemi ve lonca teşkilatında görülebilmektedir. Osmanlı’da yerel hizmetler çoğunlukla vakıflar aracılığıyla örgütlenerek gerçekleştirilmiş, lonca örgütlenmesi ise Osmanlı şehirlerinde ticari faaliyetlerin yapılmasını sağlamakla birlikte esnafın birlik ve dayanışmasını artırmıştır. Merkezi yönetim ile halk arasında aracı rolü üstlenmeleri nedeniyle loncalar, sivil toplum örgütü olarak nitelendirilmiştir (Parlak ve Ökmen, 2016: 182-184).

Lonca ve vakıf sisteminden beslenen yönetim anlayışı Tanzimat dönemine kadar sürdürülmüştür. Bu dönemle birlikte Batı kaynaklı değişimler yerel birimlere de sirayet etmeye başlamış, Batılı tarzda yerel yönetim birimleri için gerekli ortam doğmuştur. Ancak burada farklılaşan unsur, Batı’daki yerel yönetim geleneği tarihsel süreçte gelişerek oluşmuş iken, Osmanlı’daki yerel yönetimler yapay ve toplumsal tabana sahip olmadan ortaya çıkmıştır (Parlak ve Ökmen, 2016: 201-202). Bu bağlamda Türkiye’de sivil toplumun oluşma süreci; sosyal yardım işlevi gören vakıflar, meslek gruplarının örgütlenmesine imkân veren loncalar ve esnaf odaları, kooperatifler, dernekler, sendikalar, siyasi partiler, basın ve kahvehane vb. kamusal mekânlar ile ilişkilendirilmiştir (Toksöz, 2008: 27-34).

Ülkemizde sivil toplum ve yerel yönetim birimleri arasındaki düşük ilişki düzeyi, toplumsal baskı grupları ile yerel birimler arasında iş birliği ve ortaklık kurulmasını güçleştirmiştir (Eryılmaz, 2012: 397). Bu doğrultuda yerel demokrasiyi geliştirmeye ve karar alma süreçlerine katılımı artırmaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda yerel demokrasi ve katılımcılığa dair hükümler yer almaktadır. Yasal olarak altyapısı mevcut olan yerel demokrasi ve katılımcılık ilkesinin uygulanma aşamasına gelindiğinde ise beklenen sonuca ulaşamamıştır. Alınacak kararın ilgilendirdiği bölge halkı ile iletişim kurmakta güçlükler yaşanmış, halkın duygu ve düşüncelerine uzak kalınabilmiştir (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 453). Yerel yönetim birimleri veya yerel yöneticiler ile yerel halk arasında yaşanan bu kopukluğun giderilmesi için aracı olacak olan sivil toplum örgütleri bu noktada ortaya çıkmıştır.

Devletin ekonomik alana olan müdahalesinin azalması, temel hak ve özgürlükler, hukuk devleti vb. kavramların uluslararası arenada geçerlilik kazanması Türkiye’de sivil toplum etkinliğini artırmıştır. Bunun yanında Avrupa Birliği’ne katılım için gösterilen çaba sonucunda uyum politikalarının kabul edilip uygulanmaya alınması, sivil toplumu güçlendiren diğer bir faktör olmuştur (Tuncel, 2011: 294). Ayrıca yeni kamu yönetimi anlayışı Türkiye’yi etkisi altına almış, yerel demokrasi ve katılıma olan ilginin artmasıyla birlikte sivil toplum örgütleri de gelişim sürecine girmiştir. Bu nedenle Türkiye’de devlet-sivil toplum ayırımına dayalı sivil toplum düşüncesi son otuz yılda gündeme giren bir olgu olarak değerlendirilmiştir (Bulut, 2003: 217).

Sivil toplum anlayışı toplumsal zeminde de kabul görmeye başlamış, sivil toplum örgütleri nicelik olarak artmıştır. Dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek odaları ve düşünce kuruluşlarını da kapsayan sivil toplum alanına ait 150.000’e yakın örgüt bulunduğu hesaplanmıştır (Keyman, 2014: 12). Nicel anlamda yaşanan bu artışa rağmen sivil toplum ruhunun toplum geneline yayılmasında sorunlar ortaya çıkmış, yerel demokrasi bilincinin eksikliği bu alanda da görülmüştür (Erdoğan Tosun, 2001: 331).

Nitekim bu çalışmanın alanını oluşturan Şanlıurfa ilindeki sivil toplum örgütlerinin yerel demokrasi ile olan ilişkisinde de bu durumun doğrulandığı görülecektir.

5. ARAŞTIRMA ALANINA İLİŞKİN BİLGİLER

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Şanlıurfa, doğuda Mardin, batıda Gaziantep, kuzeybatıda Adıyaman, kuzeydoğuda Diyarbakır illeriyle çevrilidir. 789 kilometrelik Türkiye-Suriye sınırının bir bölümünü ilin güney sınırı oluşturmaktadır. Genelde bir ova görünümündeki il merkezinin rakımı 518 metredir. Şanlıurfa ilinin nüfusu, 2016 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 1.940.627 kişidir. İlçeleri Siverek, Viranşehir, Suruç, Akçakale, Birecik, Ceylanpınar, Harran, Bozova, Hilvan, Halfeti, Karaköprü, Haliliye, Eyyübiye'dir. Şanlıurfa nüfus açısından, Türkiye'nin en büyük dokuzuncu kentidir. Şanlıurfa'daki ilçe sayısı 13'tür. Şanlıurfa ilinde genç nüfusun artışı dikkat çekici derecede fazladır. 2016 yılı nüfus artış hızı % 25.2 olarak gerçekleşmiştir. Toplam doğurganlık hızı ile Türkiye'de ilk sırada yer almaktadır. Doğan toplam çocuk sayısında ise İstanbul ve Ankara'dan sonra üçüncü sırada gelmektedir. Kentte genç nüfusunun da fazla olması sebebiyle, mevsimlik tarım işçilerinin en yoğun olarak bulunduğu ve bu sektörü ayakta tutan en önemli şehirdir. Mevsimlik tarım işçiliği açısından Türkiye'nin diğer bölgelerindeki ihtiyacı da karşılayan bir özelliğe sahiptir (Şanlıurfa İli Çevre Durum Raporu, 2016). Şanlıurfa'nın büyükşehir statüsünü kazanmasıyla birlikte köyler mahalleye dönüşmüş ve il özel idaresinin görev alanına giren yerlerdeki görev ve sorumluluklar büyükşehir belediyesine devredilmiştir.

Bu durum yerel yönetim birimlerinin faaliyet alanını genişletmenin yanı sıra görev ve sorumluluklarını da arttırmıştır. Yerel halk daha hızlı ve kaliteli hizmet almak için siyasi kanallara yönelmiştir. Adaletli bir hizmet talebinde bulunan halk, demokratik yollarla talep ve şikâyetlerini yerel yönetim birimlerine iletmek için doğrudan veya dolaylı yollara kullanmaya başlamıştır. Bu noktada demokratik ve hukuksal yolların kullanılması adaletli bir yönetimin temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan demokrasi kültürünün yerel yönetimler ve halk tarafından benimsenmesi büyük önem arz etmektedir. Yöneticilerin belirlenmesinde seçim yöntemi kullanılırken karar alma konusunda talep ve şikâyetlerin yöneticilere iletilmesi ve demokrasi kültürünün benimsenmesinde en büyük rollerden birisi de hiç şüphesiz sivil toplum örgütlerine düşmektedir. Bu açıdan çalışmamızda Şanlıurfa ilinde yerel yönetimlerin bu konuda ne gibi faaliyetler yaptığı ve çalışmaların ne düzeyde olduğu, temel sorunlar ve kısıtların neler olduğu irdelenmeye çalışılmıştır.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada, Şanlıurfa ilinde faaliyet gösteren 30 sivil toplum örgütünün yetkili kişileriyle mülakatlar yapılmış ve konuya ilişkin 10 soru yöneltilmiştir. Elde edilen veriler analiz edilerek çalışmaya aktarılmıştır. Sorular genel ve özel bilgiler içermesi bakımından sıraya konulmuştur ve birbiriyle ilişkilendirilerek neden sonuç ilişkisi kurulması amaçlanmıştır. Çalışmanın hazırlanması sürecince çok fazla sivil toplum örgütünün olması, kimi sivil toplum örgütlerinin genel cevaplar vermesi ve süre kısıtının bulunması çalışmayı sınırlayan faktörlerdir. Sivil toplum örgütlerine yöneltilen sorular ve elde edilen bulgular şöyledir:

Sivil toplumun hangi alanında faaliyet gösteriyorsunuz?

Bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir:

- ✓ Doğal afet, sağlık ve eğitim alanlarında faaliyet göstermekteyiz.
- ✓ Yardım faaliyeti, insan haklarının ihlallerine dair raporlar hazırlanıyor. Kadın haklarının savunulması konusunda raporlar hazırlanıyor. Esirlerin takası gibi insani diplomasiyi gerektiren konularda yardımcı oluyoruz. Örneğin Şam'da 2148 İranlı Esad ile karşılıklı anlaşmayla kurtarıldı. Muhaliflerle görüşülüp Arakan'da, Filistin'de vs. esir takasları yapıldı. Gıda, eğitim, ev kiralama yardım edildi. Türkiye genelinde ev eşyası yardımı 750.000 TL ile 1 milyon TL arası aylık yardım yapılırken Şanlıurfa'da benzer yardımlar yapılmaktadır. Örneğin 1200 yetim çocuğa aylık 100 TL olarak yardım yapılıyor. Ödemesi ise 3 ayda bir 300 TL şeklinde ödeme yapılıyor. Ortalama 200-250 bin TL civarında yardım harcamamız oluyor.
- ✓ Mesleki alan ve toplumsal konularda faaliyet göstermekteyiz.

- ✓ Kültürel miras, gençlik, GAP Bölgesi'nde sürdürülebilir kalkınma, dezavantajlı gruplar, eğitim konularında, gençlere yönelik ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında hizmet vermekteyiz.

Türkiye'de sivil toplum örgütleri yeterli düzeyde biliniyor mu?

Bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

- ✓ Türkiye'de sivil toplum diğer ülkelerdeki sayı, faaliyet alanı ve söz konusu faaliyet alanındaki etkinliği anlamında yeterli ölçüde değildir. Sivil toplumun gelişmesi genel olarak ülkedeki tüm alanlara olumlu katkı yapma yolunda önem arz etmektedir.
- ✓ Türkiye'de sivil toplum örgütleri yeterince bilinmemektedir. Bunu basit olarak sivil toplum örgütlerinin sayısından anlayabiliriz.
- ✓ Yeterli olmamakla beraber bunun düzeyinin belirlenmesinde bir kıstas da bulunmamaktadır. Ayrıca yeterli olmamasında iki yönlü bir nedensel bağ bulunmaktadır. Birinci yönü, sivil toplum örgütleri kendilerini yeteri düzeyde tanıtmama mekanizmalarını bilinçli kullanmıyor. İkinci yönü ise halkın sivil toplum örgütleri konusunda yeteri düzeyde bilincinin olmamasıdır.
- ✓ Sivil toplum örgütleri vakıf, dernek, lonca vb. örgütlenmelerde köklü ve eski kurumlar olmasına rağmen bunların gelişimi yeteri düzeyde değildir. Örneğin 1950'den beri faaliyet gösteren sivil toplum örgütümüz son dört yıl içinde Şanlıurfa'da henüz yeni bir şube açmış olması bunun göstergelerinden biridir.
- ✓ Türkiye'de sivil toplum örgütleri arasında önde gelen ve genellikle üye olması zorunlu olan mesleki sivil toplum örgütleri hariç diğerleri pek bilinmemektedir. Bu tüm sendikalarda üye olunması gerekliliği gibi bir düşüncenin oluşmasına neden olmaktadır.
- ✓ Yeteri düzeyde değildir, fakat son zamanlarda iktidarın sivil toplum örgütleri ile yakın teması ve yasal kolaylıklar kamuoyunda tanınırlık ve yaygınlığı arttırmıştır.

Sivil toplum örgütleri olarak yerel yönetimlerle birlikte hangi alanlarda iş birliği içerisindeyiz?

Bu soruya verilen yanıtlar ise şöyledir:

- ✓ Mensubu olduğum sivil toplum örgütü yerel yönetimlerin tamamlayıcı rolünü üstlenmekteyiz. Asıl sorumluluğu olan yerel yönetimlere destek anlamında faaliyetler yürütmekle beraber başta insani yardım alanında, sağlık, psiko-sosyal destek, koruma, yönlendirme, bilgilendirme, barınma, ayni yardım, eğitim gibi alanlarda yerel yönetimlerle iş birliği içerisinde faaliyetler yürütmekteyiz.
- ✓ İstatistikî veriler, saha çalışmaları konusunda ve çözümler konusunda iş birliği çok düşük düzeyde kalırken; tespitler konusunda iş birliği yaygındır. Örneğin MEB ile iş birliği eğitime muhtaç kişilerin sayısının belirlenmesinde ortak hareket ediliyor ve bu konuda belediyeden lojistik destek alıyoruz.
- ✓ 6360 sayılı Kanun ile belediye dernek ilişkilerinde düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile belediyelerin sivil toplum örgütlerine doğrudan nakdi yardım yapabilmesi yasalaşmıştır. Sadece 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 75. maddesinde belediye meclis kararıyla ortak hizmet projesi kapsamında para aktarılmasına izin verilmişti. Kamuya yararlı dernek statüsünde olmayan dernekler için ayrıca Vali'nin izni şartı getirilmiştir.
- ✓ Derneğimiz daha çok entelektüel lojistik faaliyeti sağlamaktadır. Çeşitli zamanlarda yerel yöneticilerle yapılan toplantılara iştirak edip sorunları iletme ve kamuoyu oluşturmaya yönelik çabalarımız var.
- ✓ Üniversite ile birlikte lisans öğrencilere yönelik mali müşavirlik, meslek tanıtımı, vergi dairesi ve vergi bilinci konusunda seminer ve mali müşavirlerle günün güncel konuları ile ilgili iş birliği çalışmaları olmuştur.
- ✓ Belediyeler, gençlik spor müdürlüğü, valilik, müftülük gibi kurumlarla gençlere yönelik programlarda beraber çalışmalarımız olmaktadır.
- ✓ Ekonomik alanda, sosyal ve toplumsal konularda da çalışmalar yapıyoruz.
- ✓ Uluslararası öğrenci derneği olarak öğrenciler konusunda faaliyet gösteriyoruz. Katılımlar ve faaliyetler iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

- ✓ Şanlıurfa'nın ekonomik kalkınması için yerel yönetimlerimiz ile birlikte çalışmalar yapmaktayız. Ekonomik kalkınmanın yanı sıra şehrin işsizliği ile ilgili projelerimizde de işbirliklerine devam etmekteyiz.

Şeffaflık ve hesap verilebilirlik noktasında sivil toplum örgütleri yerel yönetim birimlerini etkileme gücüne sahip midir?

Bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir:

- ✓ Sahiptir, öyle ki sivil toplum gücüyle yerel yönetimlere olumlu katkılar sunabilir. Yerel yönetimin görmediği, vakit ayıramadığı ilgi alanlarını sivil toplum tespit edip, çalışmaları ile yerel yönetimleri tamamlayabilir. Eksik kalan noktaları sivil toplumun önerileri ile tamamlayabilirler. Yine insan gücü anlamında yeterli olmayan yerel yönetimler sivil toplumun gönüllü insan gücünü kullanarak faaliyetler gerçekleştirebilir. Bu anlamda örnekler çoğaltılabilir. Sivil toplum, yerel yönetimlerin vazgeçemeyeceği bir alandır.
- ✓ Görece evet, genel anlamda bugünün şartlarında sivil toplum örgütlerinin şeffaflık ve hesap verebilirlik yönünden yerel yönetimleri etkileme gücü hayli azdır. Ancak üye olunması zorunlu olan meslek örgütlerinden oluşan sivil toplum örgütleri, -ki bu sivil toplum örgütleri aynı zamanda mali yönden de güçlü olanlardır- bazı konularda yerel yönetimler üzerinde etkili olabilmektedir.
- ✓ Sivil toplum örgütleri yerel yönetimleri eleştirebilir. Yapılan projelerle ilgili kendi alanlarında görüş beyan edebilir. Böylelikle yerel yönetimler, şeffaflığı ve hesap verilebilirliği korumak adına çalışmalar yapacaklardır.

Halkın siyasal katılımına destek noktasında katkılarınız bulunuyor mu?

Bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir:

- ✓ Mensubu olduğum kurum itibariyle asıl görev alanlarımızdan biri de yerel yönetimlerin eksik kaldığı noktaları tamamlayıcı çalışmalar yapmaktır. Bundan dolayı yaptığımız çalışmalar ile yerel yönetimlerin eksikliklerini tespit etme fırsatı yakalıyor ve bu tespitlerimizi yerel yönetimlere bildiriyoruz. Eksik olan noktaların tamamlanması noktasında yerel yönetimlerle birlikte hareket ediyoruz. Oluşturulan danışma meclisleri ile talepleri daha hızlı bir şekilde tespit etme gücüne sahibiz. Tarafsız bir bakış açısıyla yaptığımız faaliyetler yerel yönetimlere objektif bir bakış açısı kazandırabiliyor. Böylelikle yerel yönetim-sivil toplum işbirliğini sağlayabiliyoruz.
- ✓ Oy kullanılmasını isteniyor. Hür iradesini ortaya koymaları isteniyor. Bu insanların doğal hakkıdır. Sığınmacılar için birim oluşturulmalı ve siyasal anlamda hak ve sorumlulukları konusunda bilinçlendirilmelidirler.
- ✓ Evet, gözlemlediğimiz sorunları gerek sosyal medyadan ve gerekse bizzat yüz yüze ilgililere iletme açısından çabalarımız var.
- ✓ Evet bulunmaktadır. Yerel yönetimlerde görev alan idarecilerle yapılan görüşmelerde halkın talepleri iletilmektedir.
- ✓ Halkımızın siyasal katılımına destek noktasında katkılarımız bulunmaktadır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı Sistemi'nin başta ülke ekonomimiz olmak üzere yararlarını uzmanlar tarafından düzenlenen seminerlerimizde üyelerimize ve halkımıza anlatma imkânımız oldu.

Şanlıurfa'daki sivil toplum örgütlerine halkın katılım ve ilgi düzeyi yeterli midir?

Bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

- ✓ Şanlıurfa özelinde sivil toplum örgütleri belli birkaç büyük örgütün dışında bilinmemektedir. Türkiye genelinde aktif olan, binlerce gönüllüsü olan sivil toplum örgütlerinin Şanlıurfa'da aktif olmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla halkın katılımı da düşük kalmaktadır. Özellikle gençlerin sivil toplum alanında daha aktif olmaları beklenmektedir. Şanlıurfa özelinde oluşturulan Sivil Toplum Platformu'nun halkın katılımına olumlu etki yapacağı düşünülmektedir.
- ✓ Değildir. Yüksek eğitimli olan bireyler bilinçli hareket ediyorlar. Halk önceki sivil toplum örgütlerinin olumsuz imajından etkiliyor. Güven problemi yaşanıyor. FETÖ'nün olumsuz imaj

birakmış olması diğer sivil toplum örgütlerine olan güveni zedelemiş ve halkın sivil toplum örgütlerine karşı bir ön yargısının olmasına neden olmuştur.

- ✓ Küçük olsun benim olsun diye yola çıkanlar tarafından aynı alanda birden fazla tabela, dernek ve vakıf kurulduğu görülmektedir. Örneğin AB sürecinde Şanlıurfa tanıtma derneği kurulmuş, ancak kurucusu yabancı dil bilmemektedir. Sivil toplum örgütleri belirli kişilerden oluşan bir yapıyla idare etmek istemekte, yani üye alımında isteksiz davranmaktadır.
- ✓ Şanlıurfa'da bin küsur resmi sivil toplum örgütü var, fakat bunların kuruluşu farklı saiklerle olmaktadır. Büyük ölçüde şehirdeki güç dağılımında pay almak üzere "tabela sivil toplum örgütleri" olmaktan öteye gidilememiştir.

Yerel demokrasinin gelişimine yönelik yürüttüğünüz faaliyetler bulunuyor mu?

Bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir:

- ✓ Kısmen var. Bilinçlendirme ve sorgulama çalışmaları şeklinde konferanslar veriliyor. Gençlere, bayanlara farklı gruplara yönelik bilinçlendirme faaliyetleri. Mahalle mahalle gezilerek sohbetler yapıyor. Gençlerle, doktorlarla, âlimlerle bilgi alış- verişi şeklinde toplantılarımız oluyor.
- ✓ Özellikle kurumların politika geliştirme süreçlerinde sivil katılımın sağlanması anlamında çabalarımız var.
- ✓ Yerel demokrasinin geliştirilmesine yönelik direkt olarak yürüttüğümüz bir çalışma mevcut değildir. Ancak dernekteki eğitim seminerlerinde, yeri geldiğinde demokrasinin önemine vurgu yapılmaktadır.
- ✓ Uluslararası öğrencilere yönelik konferanslar oluyor. Siyasi bilinç oluşturulmak için faaliyetler yapılmaktadır.

Var ise bu faaliyetler nelerdir? Yok ise sebepleri nelerdir?

Bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir:

- ✓ Mesela şehrin sorunlarına yönelik yazılı basın açıklamaları, kurum amirleri ve yerel yönetimleri ziyaret ve toplantılarda şifahi aktarımlar söz konusu olmaktadır.
- ✓ Bu konuda çalışma yapmak için çok defa AB hibe projelerine başvurumuz oldu fakat hibe kazanamadık. Direkt olarak çalışma yapamamanın en önemli boyutunu mali yetersizlik ve ulusal düzeyde uygulanması planlanan projelerden hibe alamamak oluşturmaktadır. Ayrıca yerel demokrasinin geliştirilmesi alanında yeterli uzman gönüllü bulamamak da önemli bir etken olmaktadır.
- ✓ Milletvekillerimizle belediye başkanlarımızla istişare ve tecrübe paylaşım toplantıları yapmaktayız.
- ✓ Daha çok ekonomik alanda çalışmalar yapıyoruz. Girişimcilik faaliyetlerinin artması, kadınların iş dünyasına kazanımı çalışma alanımız. Yerel demokrasi ciddiyle üzerinde durulması gereken bir konu ve tek başına bir sivil toplum örgütünün üstlenmesi ve bu sahada çalışmalar yapması pek mümkün değildir.
- ✓ Sektör buluşmaları yapmaktayız. Bu buluşmalarda yerel yönetimimizin yöneticileri de buluşmalara iştirak etmektedir. Bu vesile ile sektör temsilcilerinin talepleri birinci ağızdan yetkililere iletilmektedir.
- ✓ Sivil toplum örgütleri olarak siyasi konularda faaliyet gösterirsek asıl hedefimizden ve sivil toplum örgütü rolünden uzaklaşmış oluruz.

Yerel demokrasinin gelişimi noktasında yürüttüğünüz faaliyetlerde mali kaynak ve personel kısıtı çalışmalarınızı ne düzeyde etkiliyor?

Bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir:

- ✓ Yeterli personel ve kaynak olmaması faaliyet alanımızı ve sayımızı sınırlamaktadır.
- ✓ Sivil toplum örgütlerinin maliyetli projelerinin peşinde koşarak kamu kaynaklarının kullanılması doğru değildir. Kişinin kendi isteğiyle verdiği 1 TL kamu kaynaklarının kullanımında çok daha etkili olabilir. Ayrıca sivil toplum örgütlerinin gönüllülük esasında ayrılarak devletin bir şubesi haline geldiğini düşünüyorum, sivil toplum sivil kalmalıdır.

- ✓ En önemli sorun personel ve mali kısıtlılıktır. Şanlıurfa'da yetişmiş eleman ve kaynak bulmak güç olması çalışmalarımızı sınırlandırmaktadır.
- ✓ Bu konuda direkt olarak yürüttüğümüz bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak mali imkânsızlıklar ve personel yetersizliğinin çalışmaları olumsuz yönde etkileyeceği muhakkaktır.
- ✓ Olumsuz etkiliyor, yeterli tanıtım olmadığında katılım düzeyi az oluyor. Mali konularda ciddi sorunların yaşanması kaynak ve personel bulma sorunu gündemde tutuyor.

Yerel yönetimlere ve sivil toplum örgütlerine halkın katılımını sağlamak için görüş ve önerileriniz nelerdir?

Bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir:

- ✓ Toplumsal katılım ve hesap verilebilirlik başta sivil toplum olmak üzere tüm kurumlar için önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu anlamda halkın katılımı yürütülen faaliyetlerin kalitesini artıracaktır. Topluluk katılımını artırmak için halkın içinden oluşan danışma meclisleri kurulmalıdır. Onların geri bildirimlerine göre faaliyetler şekillendirilebilir. Sivil toplum için bütçelerin artırılması ve bu bütçeler ile yapılacak etkinlikler sivil toplumu görünür kılacak ve katılımı artıracaktır. İletişim anlamında sivil toplumun daha çok görünür olması gerekmektedir.
- ✓ Sivil toplum örgütleri şeffaf olmalı, hesap verebilirlik çok önemli. Bir bağışçının bağışını nerede kullanıldığına dair video ve fotoğraflarla dönüş yapılması gerekli. Kişilere yapılan bağışların nerelerde harcandığına dair geri dönüş yapılması güveni artırıyor.
- ✓ Sivil toplum örgütlerinde halkın katılımını sağlamanın en önemli yolu sivil toplum örgütlerinin yeterli ve etkili bir şekilde tanıtımlarını yapabilmeleridir. Gerek maddi imkânsızlıklar ve gerekse personel yetersizliği tanıtım faaliyetlerini zaman zaman imkânsız hale getirebilmektedir. Mali yapısı iyi olan sivil toplum örgütleri bunu yapabilmekteyken, maalesef sivil toplum örgütleri bürolarının kira, elektrik, su vb. giderlerini bile ödemekte zorlanmaktadır. Bu nedenle İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı'na sivil toplum örgütlerine tanıtım için bir fon ayrılması düşünülebilir.
- ✓ Sivil toplum örgütlerinin kuruluş aşamasında ciddi bir elekten geçirilmesi gerekir. Somut çıktılar ortaya koyabilen sivil toplum örgütleri kamu tarafından finanse edilmeli. Yerel anlamda ekonomik, sosyo-kültürel dönüşümlere imza atacak projeler tam anlamıyla desteklenmeli ve halka erişim sağlanmalıdır. Ayrıca sivil düşünce tüm siyasi görüşlerin üzerinde, toplumun hiçbir bireyini ayırtmadan oluşmalı ve sivil toplum örgütleri bu hassasiyetle faaliyette bulunmalı. Aksi takdirde toplumun kabulü zor olacaktır.
- ✓ Sivil toplum örgütlerinde halkın katılımı için yapılması gereken en önemli şey; tüm görüşlere saygılı olmaktır. Bu sağlanabilirse sivil toplum örgütlerine yoğun katılım olur.

7. SONUÇ

Şanlıurfa ili özelinde hizmet veren sivil toplum örgütleri istenilen seviyede bilinmemektedir. Bunun nedeni ise sivil toplum örgütlerinin kendilerini tam tanıtmadığı ve halkın sivil toplum örgütleri konusunda yeteri düzeyde bilince sahip olmaması olarak görülmektedir. Nicel anlamdaki artışın pek bir öneminin olmadığı asıl ihtiyaç olunanın nitel düzeydeki artışın sağlanması gerekliliği araştırmaya katılan tüm sivil toplum örgütlerince vurgulanmıştır.

Sivil toplum örgütleri yürütülen faaliyetlerde bürokratik zorlukların giderek aşıldığını ve kolaylık sağlandığı yönünde bir gelişmenin olması, sivil toplum örgütleri sayısının artmasına ve faaliyetlerin kapsamını genişlemesine olumlu katkılar sağlamıştır. Ancak araştırmada sivil toplum örgütlerinin hizmetlerini sınırlayan ortak nedenler genellikle mali kaynak ve nitelikli personel eksikliği olarak görülmüştür.

Yerel demokrasinin gelişimi noktasında yürütülen faaliyetlerin sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Halkın talep ve şikâyetlerinin yerel yönetimlerdeki karar alıcılara iletilmesi ve dikkate alınması sivil toplum örgütlerinin üye sayısı veya etkinlik düzeyine göre değişmektedir. Sivil toplum örgütlerinin yerel demokrasi konusunda çalışma yapmasının sivil toplum örgütlerine siyasete dâhil olacağı ve devletin bir şubesi haline geleceği düşüncesi nedeniyle bu yöndeki faaliyetler sınırlı kalmaktadır.

Sonuç olarak yerel demokrasinin gelişimi için katılım, şeffaflık ve hesap verilebilirlik başta sivil toplum örgütleri olmak üzere yerel yönetimler için vazgeçilmez kavramlardır. Yerel katılımı artırmak için yerel seçilmişlerden oluşmayan yerel yönetim birimlerinde danışma meclisleri kurulmalıdır. Bunların geri bildirimlerine göre mahalli hizmetler sunulmalıdır. Böylece sivil toplum örgütleri yerel demokrasinin gelişimi konusunda önemli işlevler üstlenmiş olurlar.

KAYNAKÇA

Aslan, S. (2010), “Sivil Toplum ve Demokrasi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 15, Sayı 2, s. 357-374.

Bulut, Y (2003), “Sivil Toplum, Devlet ve Yerel Yönetimler”, Türk İdare Dergisi, Sayı 441, s. 217-231.

Bumin, K. (2013), Demokrasi Arayışında Kent, Çizgi Kitabevi, Konya.

Erdoğan T., G.(2001), Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkileri, Alfa Yayınları, İstanbul.

Eryılmaz, B.(2012), Kamu Yönetimi, Umuttupe Yayınları, Kocaeli.

Keyman, E.F. (2014), “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/v/avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc (Erişim Tarihi: 06.03.2018)

Mardin, Ş. (1990), Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul.

Öner, Ş. (2001), “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, s. 53-67.

Parlak, B. ve Ökmen, M. (2016), Türkiye’de ve Dünya’da Yerel Yönetimler, Ekin Yayınevi, Bursa.

Şahin, Y. (2017), Yerel Yönetimler, Ekin Yayınevi, Bursa.

Şanlıurfa İli Çevre Durum Raporu (2016), webdosya.csb.gov.tr/db/ced/editedosya/Sanlıurfa2015.pdf.(Erişim Tarihi: 06.03.2018)

Toksöz, F. (2008), İyi Yönetişim El Kitabı, TESEV Yayınları, İstanbul.

Tortop, N. vd. (2006), Mahalli İdareler, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Tuncel, G. (2011), Sivil Toplum ve Devlet, Bilsam Yayınları, Malatya.

Ulusoy, A., Akdemir, T. (2014), Mahalli İdareler, Seçkin Yayıncılık, Ankara.